

Gherghina BODA

CORNELIU DIACONOVICH ȘI EXPOZIȚIA NAȚIONALĂ A ASTREI DIN ANUL 1905

Personalitate proeminentă a sfârșitului secolului al XIX-lea și a începutului secolului al XX-lea, Dr. Corneliu Diaconovich s-a născut la 18 februarie 1859, în localitatea Bocșa-Montană. Clasele primare le-a făcut în Viena și Reșița, iar pe cele secundare în Lugoj, Carei și Timișoara. A urmat cursurile Facultății de Drept din Oradea și apoi din Budapesta, unde a terminat studiile în 1880. A lucrat pe urmă, până în 1883, ca avocat stagiar la Lugoj. În perioada stagiaturii a desfășurat și o amplă activitate ziaristică, de corespondent la mai multe ziare românești, germane și maghiare. Începând cu acest an, C. Diaconovich desfășoară o activitate publicistică deosebit de bogată.

În anul 1883 obține diploma de doctor în drept la Universitatea din Budapesta.

De la 20 martie 1884 până la 17 martie 1885, stil vechi, este redactorul responsabil al ziarului „Viitorul“, organul oficial al Partidului Moderat Român.¹ În iulie 1885 editează, la Budapesta, o revistă intitulată „Rumänische Revue“, iar după un an o transferă la Reșița, unde o scoate până la sfârșitul anului 1892. În 1893 publică revista la Sibiu, iar în anul următor la Timișoara.

Paralel cu publicistica, C. Diaconovich desfășoară și alte activități, culturale și economice. De exemplu, în anul 1890 a fost numit secretar al băncii Albina din Sibiu, post în care a funcționat până în anul 1898. În această perioadă a activat aproape neîntrerupt (doar cu o scurtă pauză), iar în anul 1894 s-a deplasat la Timișoara pentru a fonda și organiza ziarul „Dreptatea“, al cărui prim-director a și fost aproape tot anul. De asemenea, a fost membru al Academiei „Stella d'Italia“, al societății „Museum für Völkerkunde“ din Leipzig, al mai multor societăți științifice germane și italiene și președinte al Societății culturale „Petru Maior“ din Budapesta. În anul 1893 ajunsese membru în comitetul Asociației culturale Astra din Sibiu, iar din anul 1895 devine prim-secretar al Asociațiunii și director al revistei „Transilvania“, organul de presă al acesteia. În această calitate editează, din însărcinarea și sub auspiciile Astrei, precum și cu ajutorul mai multor scriitori și colaboratori, *Enciclopedia română*. Operă de mare valoare, prima sinteză culturală românească, *Enciclopedia română* avea ca idee conducătoare, după cum afirma chiar C. Diaconovich, de „a deschide o nouă și bogată resursă pentru înavușirea culturii și întărirea conștiinței noastre naționale“². Scopul acestei ample lucrări era de a da publicului cititor „un laconic dar credincios călăuz în toate chestiunile de interes general, și în deosebi un inventar cât mai complet al avuțiilor și forțelor noastre naționale“³.

Moare în ziua de 17 august 1923, la Reșița.

Personalitate marcantă și complexă, C. Diaconovich a activat în mai multe domenii ale culturii, în care și-a adus contribuția, tratând cu foarte multă seriozitate și competență orice sarcină avută. Activitatea desfășurată în cadrul Astrei a fost încununată de succesul deosebit pe care l-a reperțat odată cu organizarea celei de a treia expoziții naționale a Asociațiunii. Întreaga activitate, asemenea celei a multor oameni de cultură ai epocii sale, i-a stat sub semnul sentimentului și conștiinței naționale, toate înfăptuirile și opera sa servind dezvoltării culturale a poporului român.

¹ Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, 1999, p. 267.

² Corneliu Diaconovich, *Enciclopedia română*, Prefață la tomul I, Sibiu, 1898.

³ *Ibidem*.

Realizările sale culturale au contribuit, alături de multe altele, la încadrarea culturii românești în cultura europeană a veacului său, a intrării românilor, și pe plan cultural, în agora națiunilor europene.

Inaugurarea Muzeului Asociațiunii, în vara anului 1905 la Sibiu, a oferit prilejul organizării celei de a treia expoziții a Astrei, odată cu cea de-a 44-a adunare generală a sa.

Meritul acestei expoziții, cea mai grandioasă sărbătoare cultural-națională a românilor din Transilvania, i-a revenit lui Corneliu Diaconovich, care a fost „urizitorul intelectual și făptuitorul principal“. El a fost ajutat în această activitate de către „harnicul secretar al II-lea dl Lapedatu și de neîntrecutul, hiperzelosul arhivar, dnul Romul Simu“⁴.

Festivitatea de deschidere a expoziției a constituit cel mai important punct al serbărilor cultural-naționale ce s-au desfășurat în această perioadă la Sibiu, serbări numite „olimpiadele de la Sibiu“. Au fost denumite așa deoarece „aceste zece zile de serbări, ale culturii naționale ne amintesc olimpiadele din epoca de aur a Greciei lui Pericles. Nu, că ar fi fost intențiunea de a le pregăti în acest sens – ci ele au devenit de la sine și prin împrejurări adevărate jocuri ale Olimpului nostru românesc ...“⁵.

Această expoziție a puterii de creație și a îndemnării poporului român a fost un adevărat prinos adus la altarul culturii românești. Ea a constituit încă un prilej ca „mulți din frații de dincolo, ca nici când altădată /.../ se vină dincoace, ca să se încredințeze de ceea ce putem și de ceea ce știm și ca să ne cunoască de aproape străduințele și opintirile ce le facem spre bine și deșteptare“⁶.

Atât muzeul, cât și expoziția au fost realizate cu foarte mare iubire de către organizatori, căci dacă vrei să primești iubire, trebuie mai întâi să dăruiești iubire. Și românii au dăruit multă iubire atunci când au clădit acest așezământ cultural durabil, numai al neamului românesc. Există un mit al iubirii⁷ care povestește că fiul Veneriei, Cupidon, ar fi rămas tot mic dacă Venus, la sfatul Grațiilor, nu i-ar fi făcut un frate, pe Anterote (Anteros – zeul grec al dragostei reciproce), ca, iubindu-se unul pe celălalt, micul Cupidon (Eros la greci) să crească și să-i ajungă pe ceilalți zei. Și cu cât Anterote era mai puternic, cu atât Cupidon devenea mai voinic și mai încrezător. Acest mit se potrivește foarte bine relațiilor românilor din Transilvania cu frații lor din România. Cu cât frații din România vor fi mai energici în spiritul național, cu cât vor rămâne mai fideli tradițiilor strămoșești, cu cât se vor avânta mai sus pe aripile idealismului nobil, cu atât românii din Transilvania vor fi mai fericiți și mai puternici.

Scopul acestei expoziții a fost unul dublu: în primul rând a prezentat „un tablou cât mai complet și fidel al acelor stări ale progresului nostru, care încorporează însușirile caracteristice ale individualității sale etnice, și să arate totodată și fazele și momentele cele mai însemnate ale renașterii și dezvoltării sale culturale“⁸, acest fapt determinând întărirea conștiinței naționale și impunerea respectului străinilor pentru realizările poporului român; iar în al doilea rând „pentru a pune bazele colecțiilor ce va avea să le adăpostească Muzeul în viitor“⁹.

Atingerea dublului scop propus a dus la un adevărat triumf moral obținut în mai multe direcții: în primul rând este vorba de victoria morală obținută în fața românilor din România și Bucovina „cari până acum, cu puțină excepțiune, numai din auzite ne cunoșteau“¹⁰, iar în al doilea rând, victoria morală obținută în fața maghiarilor și a guvernului maghiar, demonstrând cu prisosință,

⁴ Transilvania, 1905, p. 168.

⁵ Răvașul, 1905, nr. 34, p. 139.

⁶ Ibidem, nr. 33, p. 133.

⁷ Ibidem, nr. 35-36, p. 146.

⁸ Drapelul, 1905, nr. 27, p. 2.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, nr. 102, p. 2-3.

în ciuda celor ce au denigrat această manifestare culturală, că „suntem un element de ordine și că «Asociațiunea» urmărește exclusiv numai scopuri culturale”.

Pentru atingerea scopurilor propuse, Asociațiunea a lansat un *Apel* la care au răspuns cu entuziasm atât persoane particulare, cât și instituții din toate părțile Transilvaniei (Abrud, Blaj, Brașov, Deva, Făgăraș, Hunedoara, Lugoj, Sibiu, Satu Mare, Oradea, Șimleu, Timișoara, Năsăud, Maramureș, Zlatna) și din România, de asemenea reuniuni ale femeilor, Asociațiunea din Maramureș, societățile academice „Petru Maior” din Budapesta și „România Jună” din Viena, „Liga Culturală” din București, reuniuni de muzică, coruri, bănci românești¹¹ ș.a., participând astfel un număr de 1327 de expozanți, cu peste 9000 de obiecte¹².

Expoziția din 1905 a înfățișat, sub toate aspectele, trecutul și prezentul vieții poporului român, ea având un caracter etnografic și istoric-cultural, prezentat într-o formă modernă și având un conținut politic foarte bine definit, ea însemnând „încununarea unei lupte constructive îndelungate, o înălțătoare manifestare a unității culturale românești”¹³.

Expoziția urma să fie pregătită de o comisie constituită la 27 februarie 1905, în urma deciziei nr. 31/16 februarie. Comisia îl avea ca președinte pe Iosif Sterca Șuluțiu, secretari pe Ioan Lapedatu și Romul Simu, iar ca director al expoziției, pe Corneliu Diaconovich.¹⁴ Prin deciziile nr. 10, 17, 28, 31 și 46 s-au numit delegați pentru expoziție, pe secții, astfel: Andrei Bârseanu pentru secția literară, Nicolae Togan pentru secția istorică, Ioan Radu pentru secția științifică, Vasile Bologa pentru secția școlară, Romul Simu și Ioan Chirca pentru secția economică.¹⁵

Comitetul urma să se întâlnească în fiecare sâmbătă pentru discutarea și stabilirea în detaliu a programei expoziției.¹⁶

După mai multe întâlniri și dezbateri s-au adoptat programa și regulamentul expoziției. Conform *Programei*, expoziția a fost structurată pe două părți mari: o parte etnografică și o parte istorică-culturală, ambele divizate pe mai multe teme și secțiuni.

Partea etnografică cuprindea 5 teme mari: *Situația geografică, viața comunală și casele românilor din țară; Stările poporului român de la țară*, cu secțiunile Tipul și portul țărănesc, Locuința țaranului român; *Industria de casă*, cu secțiunile Industria textilă și Alte industrii de casă; *Ocupațiile agricole*, cu secțiunile Agricultură, Economia vitelor, Cultura grădinii, Cultura viilor, Pădurăritul, Stupăritul, Cultura viermilor de mătase, Industria agricolă și Păstoritul; *Alte ocupații de interes etnografic*, cu secțiunile Vânatul și pescuitul, Industria minieră.

Partea istorică-culturală cuprindea: *Expoziția istorică*, cu secțiunile Istoria politică, Istoria culturală, Istoria militară; *Bisericile române*, cu secțiunile Teritoriul și credințioșii bisericilor române, Avera bisericilor, Bisericile și mănăstirile, Școlile confesionale, Istoria bisericilor, Literatura bisericească; *Literatura și Știința*, cu secțiunile Producția literară, Expoziția științifică; *Artele frumoase și industria de artă*, cu secțiunile Pictura, Sculptura, Muzica română, Artiștii români, Industria de artă; *Societățile culturale*, cu secțiunile Asociațiunea, Alte societăți culturale; *Expoziția băncilor*.¹⁷

¹¹ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 124-125.

¹² *Transilvania*, 1906, p. 28.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Transilvania*, 1905, p. 36-37.

¹⁵ *Ibidem*, p. 215.

¹⁶ *Ibidem*, p. 36.

¹⁷ *Ibidem*, p. 17-31.

Regulamentul expoziției cuprindea o serie de detalii referitoare la locul de desfășurare, programul de vizitare, obiectele ce pot fi expuse, diversele categorii de expozanți etc. Atrage atenția în mod deosebit art. 7 al regulamentului¹⁸, care cuprindea reglementări muzeotehnice foarte moderne, ceea ce denota progresul real și vizibil înregistrat din 1862 până în 1905 în domeniul expozițional. Acest articol specifica faptul că fiecare obiect expediat urma să fie însoțit obligatoriu de o fișă (buletin), care să cuprindă denumirea obiectului, destinația lui, valoarea, numele autorului sau al proprietarului și adresa. În cazul trimiterii mai multor obiecte, fiecare dintre ele urma să fie însoțit de o fișă și de un număr curent. Totodată, se specifica dacă obiectul trebuia să fie restituit, dacă va fi donat muzeului sau dacă va fi destinat vânzării, în ultimul caz specificându-se și prețul.

Art. 10 menționa faptul că nu vor fi distribuite premii, ci numai diplome de recunoștință pentru operele de valoare deosebită și diplome de colaboratori tuturor persoanelor care și-au adus, într-un mod sau altul, aportul la pregătirea expoziției.

Art. 11 făcea cunoscut programul de vizitare, astfel: în 19 august expoziția urma să fie vizitată numai de invitați și de membrii ordinari ai Asociațiunii cu familiile lor, intrarea fiind gratuită; între 20 și 28 august expoziția urma să fie deschisă după orarul 9-12 și 15-17, iar prețul билетelor de intrare era de 1 coroană dimineața; după-amiaza, în zilele de 20, 27 și 28 august, prețul era de 20 fil., iar în celelalte zile, de 50 fil. Beneficiau de reduceri de 50% din prețul билетelor studenții și copiii sub 12 ani, care trebuiau să fie însoțiți de un adult.

Expoziția a fost adăpostită în cele 8 săli ale etajului I din clădirea Muzeului, în cele 12 săli ale internatului Școlii civile de fete și în 3 camere ale Școlii elementare de fete a Reuniunii femeilor române din Sibiu.¹⁹ Numărul mare de săli necesare adăpostirii expoziției denota atât seriozitatea expoziției, cât și numărul mare de exponate.

În incinta Muzeului au fost expuse obiecte etnografice privind Locuințele, stările de interes etnografic și Industria de casă a poporului român. Clădirea internatului a adăpostit Expoziția istorică, Bisericile române, Literatura, Știința, Arta și Industria de artă, Societățile culturale și Băncile românești. Școala civilă de fete a prezentat o expoziție de lucru de mână, o sală de curs și un dormitor, iar alături se putea vedea secțiunea Vânatului. Iar în incinta Școlii elementare de fete au fost etalate obiecte specifice Ocupațiilor agricole și Mineritului, o parte găsindu-se și în curtea muzeului.

Expoziția etnografică nu a fost atât de bogată precum se preconiza în programă, dar ea a reușit să prezinte un tablou fidel și relativ complet al situației și stilului de viață românesc.

La „despărțământul A“, care a oglindit Situația geografică, viața comunală și casele țăranilor români, au participat 37 de expozanți, cu 110 obiecte, cea mai mare parte constând în tablouri fotografice.²⁰ Prezentarea acestui despărțământ a fost relativ modestă, partea istorică a vieții comunelor rurale fiind extrem de săracă.

În schimb, „despărțământul B“, care a cuprins Tipul și portul țăranilor, Locuințele, uneltele etc., a fost mult mai bogat reprezentat, aici participând 179 de expozanți, cu peste 950 de obiecte. Asociațiunea a expus un număr mare de păpuși în mărime naturală, care înfățișau tipul țăranului român și porturile caracteristice după ținuturi, vârstă, sex, anotimpuri etc.²¹ Tot aici s-au putut vedea și păpuși în miniatură (60 cm), reprezentând portul femeiesc, deținute de Reuniunea română agricolă

¹⁸ *Ibidem*, p. 32.

¹⁹ *Transilvania*, 1906, p. 22.

²⁰ *Transilvania*, 1906, p. 23.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, 1905, nr. 177, p. 22.

din Sibiu.²² Deosebit de atractivă a fost grupa „Junilor“, cu serbările de la Paști ale românilor din Șcheii Brașovului. Acest grup a fost unul dintre cele mai valoroase și mai admirate din expoziția etnografică. Sărbătoarea prezentată își pierde originile în negura timpului. În fiecare an, a patra zi de Paști, tineri călare, într-un alai impresionant, parcurgeau orașul în frunte cu surlașul. Această serie de păpuși a aparținut soților Nica (Teodor, director al Băncii Naționale din București și soția sa, Ana), care au prezentat-o și reginei României pentru azilul din Siegenhaus, lângă Neuwied. De acolo, în vederea aceluiași scop, grupul „Junilor“ a ajuns la Frankfurt și la Londra, iar apoi în America. După ce a revenit în București, regina Elisabeta I-a oferit Societății policlinice, de la care Ana Nica l-a răscumpărat, donându-l în cele din urmă Muzeului Asociațiunii.²³

Dar partea cea mai bogată și mai admirată a expoziției etnografice a fost „despărțământul C“, al Industriei de casă a țărânului român, aici participând 311 expozanți cu peste 1600 de obiecte.²⁴

Cu aranjarea părții etnografice s-a ocupat o comisie de 16 femei, membre ale Reuniunii femeilor române din Sibiu, sub conducerea președintei Maria Cosma. Aceste femei minunate care s-au dedicat trup și suflet măreței sărbători a neamului românesc au fost următoarele: Maria Cosma, Letiția Bologa, Valeria Beu, Lucia Cosma, Iustina Covrig, Iosefina Diaconovich, Irina Fincu, Delia Popovici, Constanța Pop, Victoria Popovici, Luiza Rațiu, Veturia Tritean, Elena Stroia, Ana Togan și domnișoarele Aurelia Bardossy, Olivia Bardossy, Sabina Broet, Eleonora Borcea, Minerva Cosma, Hortensia Cosma, Mărioara Crețu, Maria Lemeny, Nora Lemeny, Vera Lemeny, Zina Moga, Reli Moga, Veturia Muciu, Cornelia Muciu, Niți Muntean, Veturia Pop, Letiția Popescu, Valeria Popovici și Ioana Streoulea.²⁵ Acestea s-au ocupat și de primirea, înregistrarea, așezarea obiectelor, supravegherea sălilor, primirea și conducerea vizitatorilor, împachetarea și trimiterea obiectelor după închiderea expoziției. Drept răsplătă pentru munca prestată, Asociațiunea le-a trimis o scrisoare de mulțumire, oferindu-le totodată și un mic dar în amintirea acestui eveniment deosebit din istoria societății românești.²⁶

La reușita părții etnografice au contribuit Reuniunile femeilor române din Abrud, Băița, Blaj, Brașov, Deva, Dobra, Făgăraș, Hunedoara, Lugoj, Sibiu și Zlatna, precum și Reuniunea agricolă din Sibiu.

Colecțiile cele mai mari și cele mai valoroase au fost aduse de mai multe comune din părțile Sibiului (Săliște, Poiana, Vale, Rășinari, Tălmăcel, Sadu ș.a.) și ale Brașovului (Satulung, Codlea, Cernat – Săcele ș.a.), precum și o parte a despărțământelor Astei (Abrud – Câmpeni, Beiuș, Blaj, Bran, Brașov, Cluj, Dobra, Oravița, Sătmar, Sebeș, Șimleu, Timișoara, Zărnești).²⁷

„Despărțământul D“ a fost așezat în cadrul Școlii elementare de fete și releva Ocupațiile agricole și Industria minieră, obiectele mari (o stână și o mină) fiind așezate în curtea muzeului. Stâna era în mărime naturală și a fost înzestrată complet de comuna Poiana, în cealaltă parte a curții fiind reprodusă o mină unde se putea vedea un țăran care alegea aur, înconjurat de blocuri de piatră și de unelte specifice „băieșitului“, iar pe pereți se puteau admira fotografiile din Munții Apuseni și din alte zone miniere.²⁸ La acest despărțământ au participat 61 de expozanți cu aproape 200 de obiecte, de organizarea sa ocupându-se Romul Sima și Ioan Chirca, notar în Săliște.²⁹

²² *Luceafărul*, 1905, nr. 18, p. 349.

²³ *Analele Astei*, 1905, p. 16.

²⁴ *Transilvania*, 1906, p. 23.

²⁵ *Drapelul*, 1905, nr. 102, p. 2-3.

²⁶ *Ibidem*, p. 24.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Luceafărul*, 1905, p. 349.

²⁹ *Transilvania*, 1906, p. 24.

În prima sală a etajului I din clădirea muzeului se puteau admira nenumărate covoare minunate, cu o ornamentică bogată, specific românească, care îmbrăcau pereții de jur-împrejur. În restul camerei erau așezate mai multe mese pe care erau etalate ii vechi și noi, catrințe, laibăre, fețe de pernă, ștergare, merindare etc., cele mai multe obiecte aparținând locuitorilor din Satulung (Brașov).

Printre cele mai frumoase covoare expuse se aflau cele ale Mariei Comșa din Săliște, ale Mariei Crișan, Mariei Rațiu și Ludovicăi Bretoiu, toate din Teiuș.³⁰ Unele covoare, pe lângă elementele specifice ornamenticii românești, utilizau și elemente străine gustului românesc, acestea aparținând localităților Topa-Sâncraiu, Pata, Sebeșul săsesc, Petroșani, Satulung. În această încăpere s-au putut admira costumele femeiești complete, înfățișate pe păpuși din Banat, Poiana Sibiului, Șcheiul Brașovului, Săcele, Valea Jiului, Râșnov, din zona Hațegului, de pe Someș.

Tot aici a fost expus și un război-model pentru țesut cingători, aparținând Reuniunii agricole din Sibiu.

Într-o altă încăpere, pereții erau acoperiți cu cele mai frumoase și mai originale țesături și broderii, realizate de mâinile îndemnatice ale femeilor române. Alături de acestea se mai puteau admira cănițe, blide, ploști, precum și alte vase folosite de țăranul român (urcior de lemn din Poiana Sibiului, pisător de sare din Săliște etc.). Într-un colț al camerei stătea cuminte o furcă frumos decorată, din Vale, cu un fus de tors lână alături, așteptând doar mâna iscusită a unei femei care să-i dea viață. Printre atâtea minunății, care mai de care mai atrăgătoare și originale, se distingea o cingătoare de mireasă din Săliște, veche de 100 de ani. Camera era ticsită de fotografii reprezentând sate de români, porturi și obiceiuri, chipuri de țăranii din toate ținuturile. Păpușile, în mărime naturală și în miniatură, erau îmbrăcate în costume populare complete, reprezentând porturile din Banat, Transilvania și Ungaria. Tot aici se mai găseau un război de țesut al lui George Stăneasă din Gusterița, război la care a și țesut soția sa pe parcursul expoziției, precum și un război în miniatură, cu rășchitor și sucală, proprietatea Minei Doboiu din Hațeg.³¹

În dulapuri puteau fi admirate modele de cusături originale din albumele lui Dimitrie Comșa și ale Minervei Cosma.³²

În Școala de fete a Asociațiunii, elevele de atunci și 62 dintre fostele eleve ale școlii au prezentat un dormitor, o sală de clasă și o frumoasă expoziție de lucru de mână, fiind etalate în toată splendoarea lor broderii în fir de mătase, aur, argint, lână, dantelării de o mare diversitate, extrem de frumoase, dar cu foarte puține modele românești. La această parte a expoziției au participat 125 de eleve, cu 315 obiecte, meritul organizării revenindu-i directoarei școlii, Elena Pătrașcu, și profesoarei de lucru de mână, Elisabeta Buteanu.³³

Alături de expoziția elevelor se afla secția de Vânătoare, în care erau expuse mai multe tipuri de arme vechi, unelte de pescuit și o frumoasă colecție de animale și păsări împăiate, proprietatea lui Petru Popovici. Aici au fost doar 10 participanți.

Expoziția istorică-culturală a cuprins un număr de 121 de participanți, cu peste 750 de obiecte, dintre care cea mai mare parte o formau armele vechi (buzdugane, ghioage, puști, pistoale, lănci), documentele vechi (un document pe pergament din 1599, de pe vremea lui Mihai Viteazul; pașaportul lui Radu-Vodă, un zăpis maghiar din 1691 cu semnăturile mai multor nobili români din

³⁰ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 150.

³¹ *Ibidem*.

³² *Luceafărul*, 1905, nr. 18, p. 349.

³³ *Transilvania*, 1906, p. 27.

Chioar; un hrisov românesc de la Leon-Vodă și unul de la Mircea-Vodă etc.), cărți vechi scrise de acei nu prea mulți străini care, în scrierile lor, amintesc de puțin-cunoscutul, în acele vremuri, popor „valah“, o bogată colecție numismatică care a fost expusă de Despărțământul Cluj etc.³⁴

Într-un dulap din fața sălii au fost etalate mai multe diplome vechi dăruite românilor, diplome de nobili oferite de Mihail Apafi, G. Rákóczi I, Ferdinand I, Leopold. Alături de acestea se aflau așezate mai multe diplome primite de românii brașoveni de la biserica Sf. Nicolae.

Interesante au fost colecțiile de documente și manuscrise expuse de către bisericile românești, cum ar fi *Învățăturile bunului credincios Io Neagoie Basarab țarai Ungrovlachiei* (manuscris aparținând protopopului Sava Popovici Barcian), *Legile celor 7 județe săsești* (1805), precum și multe altele.

Sala a fost plină de cărți ale autorilor români din cele mai vechi timpuri până în zilele acelea, opere care de fapt erau produsele minții românești, cu nimic mai prejos decât cele ale altor popoare, intrate în circuitul universal. Din lipsă de spațiu, colecțiile de presă au fost așezate sub mese. Deosebit de interesant apărea ierbarul profesorului Ambrosiu Chețianu din Blaj, care prezenta o notă de originalitate prin faptul că fiecare plantă din ierbar era însoțită de câteva versuri populare care aminteau de planta respectivă.

Tot aici au fost prezentate cele 5 volume-manuscris de balade și legende populare adunate de folcloristul T. A. Bogdan, protocoalele de la școala din Arad (1812), ce purtau idealurile lui P. Iorgovici și C. Diaconovici-Loga, o mulțime de manuscrise ale lui S. Bărnuțiu, precum și câteva din obiectele personale (diploma de doctor, ceasul, diverse acte și distincții, fotografia mormântului său etc.), manuscrise ale lui G. Barițiu ș.a.

Dar ceea ce impresiona în mod deosebit era bogata galerie de portrete ale mecenajilor și fruntașilor neamului, precum și o valoroasă colecție de obiecte rămase de la aceștia.

Obiectele expuse în acest despărțământ aparțineau intelectualilor din diverse ținuturi, bisericilor românești, cu deosebire celor din Brașov, consistoriilor ambelor confesiuni române, gimnaziilor românești, muzeului din Blaj, familiei Mocsony, Dr. Dăian și Dr. Amos Frâncu din Cluj, lui I. Maniu din Blaj, Athanasie Marienescu și I. Sterca Șuluțiu din Sibiu, precum și multor altora, pe care nu-i putem enumera aici.³⁵ De aranjarea acestei părți, precum și a celei de Literatură și Știință, s-au ocupat profesorii I. Borcia și A. Crăciunescu, preotul militar V. Ciobanu și I. I. Lapedatu.

La „despărțământul“ de Literatură și Știință au participat peste 100 de autori români cu diferite colecții și lucrări științifice, cu peste 1000 de opere, 26 de edituri cu peste 2000 de publicații, precum și 7 organe de publicitate cu diferite colecții de ziare.³⁶

Secțiile Bisericii române au fost aranjate în 2 săli ale internatului de fete. Secțiunea Bisericii ortodoxe a fost reprezentată de toate cele trei dieceze greco-ortodoxe din Sibiu, Arad și Caransebeș.

Cea dintâi expoziție de antimise vechi a fost realizată de Biserica ortodoxă, cel mai vechi antimis datând din anul 1682, fiind dăruit, în perioada lui Apafi, de către mitropolitul Bălgradului, Ioasaf al II-lea. Nicolae Iorga, care a studiat cu foarte mare atenție expoziția, a afirmat că este cel mai vechi antimis cu inscripție românească.³⁷ Mai erau și alte antimise: cel din 1686 dat de mitropolitul Varlaam, cel din 1689 dat de mitropolitul Teofil, altele din anii 1692, 1733, 1765, 1779 etc.

---

³⁴ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 150.

³⁵ *Transilvania*, 1906, p. 25.

³⁶ *Ibidem*, p. 26.

³⁷ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 151.

În spațiul expozițional bisericesc se mai putea vedea o bogată colecție de cruci, de la cele mai simple, de lemn, la cele mai valoroase, adevărate opere de artă, cum ar fi cele lucrate cu pietre scumpe de la bisericile din Sibiu, Brașov, Alba Iulia etc. Mai au fost expuși și trei prapori, a căror vechime nu se cunoștea, dar care erau considerați cei mai vechi, după toate probabilitățile.

Ochiul vizitatorului era încântat și de frumoasele Evanghelii de la Sibiu și Brașov, precum și de nenumăratele obiecte de cult, adevărate opere de artă, toate acestea culminând cu o serie de icoane de o valoare inestimabilă, meritând a fi menționată una care data cam din 1650-1670 (reprezentând scene din viața lui Alexandru Macedon), pictată de călugărul George, aceasta fiind considerată ca cea mai veche icoană românească.³⁸

Pereții celor două săli care adăposteau expoziția erau decorați cu portretele arhierilor, vechi și noi. Pe câteva mese se puteau vedea așezate mai multe fotografii care ilustrau diferite locuri memorabile, biserici și școli renumite. Deosebit de însemnat a fost și numărul cărților bisericești, care, din lipsă de spațiu, au fost depozitate într-un dulap, ceea ce nu le-a avantajat deloc, împiedicând vederea lor.

Un alt obiect interesant care atrăgea atenția vizitatorilor a fost candelabru de lemn al bisericii mari din Săliște, compus din mii de bucățele de lemn îmbinate unele cu altele fără nici un pic de clei, candelabru confecționat de un țaran simplu, fără nici o pregătire, dar înzestrat cu o imaginație extrem de bogată și cu o îndemânare de invidiat.

Alte exponate deosebite au putut fi considerate relicvele sfinte aduse de badea Cârțan din călătoriile lui prin lume, și anume de la Ierusalim, Ghetsimani, Roma, Pompei etc., precum și o bucată din dudul în care s-a urcat vameșul Zaheu ca să-l vadă pe Isus trecând pe drum.

Pe alte mese au fost etalate actele privitoare la viața constituțională bisericească – protocoale, legi, regulamente și altele.

Bogăția acestei secții a stârnit admirația vizitatorilor, fiind cea mai apreciată după cea etnografică. La reușita organizării acestei secții a contribuit munca depusă de Miron Cristea, precum și prezența celor 125 de expozanți, cu 640 de obiecte.³⁹

Secțiunea Bisericii greco-catolice a fost organizată de protopopul Nicolae Togan din Sibiu, la ea participând 32 de expozanți, cu aproape 450 de obiecte, majoritatea aparținând Mitropoliei din Blaj și diecezei Lugojului.⁴⁰

Cele două săli care au adăpostit expoziția aveau pereții acoperiți cu nenumărate portrete și obiecte de cult sau de importanță strict istoric-culturală. Aici se puteau întâlni nenumărate cărți vechi, manuscrise importante, documente inedite etc. Cărțile și documentele cele mai valoroase au fost expuse de dieceza Lugojului, dintre acestea remarcându-se următoarele: *Biserica română în secolul al XIV-lea*, de canonicul I. Boroș, *Mănăstirea de la Prislopul Silvașului*, cu un apendice care conținea multe documente originale, tot de I. Boroș, *Petrecerea Românilor în Dacia traiană dela Aureliu până în veacul al XIII-lea*, de Gavriil Pop, *Memorand istoric din Ziarul vieții mele, mai ales cele întâmplare la 1848/49*, manuscris de Ștefan Moldovan, cea mai veche carte de poezii românești, tipărită la Sibiu cu litere latine și ortografie maghiară, datând din anul 1677, dar cu titlul pierdut.

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Transilvania*, 1906, p. 26.

⁴⁰ *Ibidem.*

Impresiona „chipul întunecat al Vlădicăi luptător Inochentie Clain, rupt și sfărâmat ca inima lui cea mare și altul, cu fruntea largă, ochii adânci și mustața mică, tunsă și mâncată, a harnicului și îndărătnicului Șincal”⁴¹. Tot aici mai erau portretele lui T. Cipariu și ale canonicului Bunea.

Mulțimea de obiecte expuse – care, din nefericire, nu pot fi descrise toate – au încântat ochiul și deopotrivă sufletul vizitatorului, arătând, încă o dată, bogăția vieții noastre religioase.

Trebuie menționat faptul că în secțiunile Bisericilor române au fost reprezentate și școlile secundare susținute de acestea, precum și Gimnaziul fondational din Năsăud.

Expoziția *Artelor frumoase* a dezamăgit publicul vizitator prin sărăcia exponatelor, acest lucru datorându-se neparticipării artiștilor români. Printre puținele opere prezente s-au putut admira tablourile pictorilor Mihai Popp, M. Simionescu, Ștefan Popescu, N. Bran, Florian Mureșianu.⁴²

Succesul cel mai mare l-a înregistrat secția Industriei de artă, organizată de Minerva Cosma și de profesorul Iuliu Moisil, fiind foarte apreciată de public.

La expoziția de artă au participat 80 de expozanți cu aproape 550 de obiecte.⁴³

La „despărțământul” Societăți culturale române au participat 17 expozanți cu 103 obiecte, printre participanți numărându-se Reuniuni ale femeilor din diverse zone, Asociațiunea din Maramureș, Societățile academice „Petru Maior” și „România Jună”, societăți de muzică și coruri de plugari.

„Despărțământul” Băncilor române a fost foarte bine organizat, constituind unul dintre cele mai instructive și mai interesante părți ale expoziției. Au participat 76 de bănci cu 196 de obiecte, de aranjarea despărțământului ocupându-se revizorul contabil D. Rațiu și C. Pop de la banca Albina.⁴⁴

Pe lungimea pereților sălii au fost așezate mai multe stelaje, pe care au fost expuse tabelele grafice ale băncilor participante – tabele care relevau linia de dezvoltare a acestora din momentul înființării și până atunci. Alte trei tabele grafice au prezentat activitatea tuturor celor 76 de bănci, și anume: pe un tabel se prezentau activele și pasivele, pe al doilea erau reprezentate profiturile și pierderile, iar pe ultimul erau relevate rezultatele obținute până la sfârșitul anului 1904.

Tabelele grafice aveau așezate deasupra o mulțime de fotografii ale caselor membrilor direcțiunii și ale funcționarilor bancari, printre aceste fotografii atrăgând atenția portretul primului președinte al Albinei, Al. Mocsony, și al primului director al băncii, Visarion Roman.⁴⁵

Au mai fost expuse colecții de acțiuni ale băncilor românești, publicații, harta băncilor românești etc., toate acestea demonstrând progresul neîndoelnic al românilor în domeniul financiar-bancar, progres care se înscria pe linia dezvoltării generale a societății românești.

Consecința cea mai importantă a expoziției a fost întemeierea muzeului național românesc. Acum și românii de sub stăpânirea monarhiei austro-ungare aveau un lăcaș de cultură numai al lor, clădit din obolul public, fără nici un ajutor din partea statului. Prin această expoziție s-au creat bazele colecțiilor muzeale, ea erijându-se în „cea mai fidelă imagine a stărilor, activităților și năzuințelor poporului român pentru o viață națională independentă”⁴⁶.

Colecția de bază de la care a pornit Muzeul Asociațiunii a fost formată din 603 obiecte donate, în valoare minimă de 20-25000 cor. (în care nu intrau bogatele colecții de fotografii, cele

---

⁴¹ *Foița „Drapelului”*, 1905, nr. 94, p. 2.

⁴² *Gazeta Transilvaniei*, 1905, nr. 177, p. 22.

⁴³ *Transilvania*, 1906, p. 27.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 152.

⁴⁶ V. Cürticăpeanu, *op. cit.*, p. 125.

numismatice, de ouă încondeiate sau alte obiecte de dimensiuni mai reduse), precum și din 60 de obiecte cumpărate cu preț redus, în valoare de 260,20 cor.⁴⁷

Vizitatorii au venit în număr foarte mare, întrecând toate așteptările Asociațiunii. Astfel, au fost înregistrați cu bilete de intrare 6454 de vizitatori, excluzând persoanele invitate și elevii, care au intrat gratuit, realizându-se astfel un venit de 6435,37 cor.⁴⁸ Masa de vizitatori a cuprins români din toate ținuturile locuite de românii din cadrul monarhiei, nenumărați români din România și un număr considerabil de străini. Printre persoanele de onoare prezente la expoziție s-au numărat comitele Gustav Thalmann, reprezentantul ministrului ungar de culte și instrucțiune publică, I. Drotleff, primarul Sibiului, reprezentanți ai societății culturale săsești „Verein für Siebenbürgische Landeskunde“, W. Seemayer, directorul Muzeului de etnografie din Budapesta ș.a. Dar printre toți acești oaspeți de vază s-a distins cu ușurință figura impunătoare a „bătrânului president Șuluțiu, față fină de bătrân octogenar, cu părul alb, înalt, des, cu mustața de cavaler, cu ochii buni, albaștri, supt ochelari largi; trupul mic, slăbit de vârstă, dar vioiu încă și nervos, flutură în redingota neagră“⁴⁹, cum frumos îl descrie N. Iorga. Alături de acesta a putut fi văzut „celălalt“ mitropolit, cel al românilor greco-orientali, Ioan Meșianu, căruia tot N. Iorga îi face portretul: „... supt calota roșie, o față trandafirie, de bătrân sănătos, o barbă mare albă, răsfirată. E tipul de Șaguna, în care nu găsești însă, înviorând această liniște simplă, supusă și mulțumită, ochii aceia mari, focoși, de viață, de lumină, de mândrie, de putere și inițiativă. Preasfinția Sa, Excelența Sa e un om al păcii, îndeletnicindu-se cu gospodăria, în care e greu a-l întrece“⁵⁰.

Prin mulțimea de oaspeți s-au mai distins Iosif Vulcan de la „Familia“, N. Iorga, părintele Mangra, vicarul episcopal neunit din Oradea, mitropolitul unit al Blajului, Victor Mihály de Apșa etc.

Pentru a-i răsplăti moral pe toți cei care s-au implicat în organizarea și reușita expoziției, Comitetul Central al Asociațiunii a hotărât acordarea a 400 diplome de recunoștință și 100 diplome de colaboratori.

Privită în ansamblu, expoziția a fost un succes, având în vedere că a reușit să-și atingă scopurile propuse – punerea bazelor colecțiilor tânărului muzeu înființat și atragerea atenției lumii asupra nivelului cultural real atins de națiunea română în prag de secol XX. A fost un adevărat succes și din punct de vedere material, obținându-se un beneficiu de 3475,70 cor.⁵¹

O importanță deosebită prezintă și succesul național obținut, succes care ridică națiunea română atât în ochii românilor, cât și ai străinilor, arătând, încă o dată, că prin zestrea intelectuală pe care o posedă, poporul român nu este cu nimic mai prejos decât oricare alt popor cu o cultură și o civilizație veche. S-a demonstrat că posibilitățile latente care zac în poporul român nu trebuie decât stimulate pentru a scoate la lumină zestrea nativă a sufletului și minții românului, scânteile de geniu care strălucesc și în omul simplu, de la țară, și în omul cult, specializat în școlile înalte ale Apusului.

Această expoziție a reușit să materializeze visul de decenii al românilor transilvăneni, acela de a pune bazele muzeului național românesc, acel lăcaș de cultură păstrător al trecutului neamului și al valorilor pur românești, „în care să se păstreze cu pietate toate relicvele suferințelor noastre, tot tezaurul mândriei noastre“⁵². Căci acest muzeu a fost poarta prin care românii au intrat în agora națiunilor europene.

⁴⁷ *Transilvania*, 1906, p. 28.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Foia „Drapelului”*, 1905, nr. 94, p. 1.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Analele Astrei*, 1906, p. 31-32.

⁵² *Luceafărul*, 1905, nr. 18, p. 348.